

Abel Tasman en de schelptrompet (pūtātara)

Karel Essink

Abel Tasman and his conch horn (pūtātara)

Summary. In the Abel Tasman Museum (Lutjegast, province of Groningen) a conch horn (pūtātara) is on display, made from the shell of the gastropod *Tutufa bubo* (Linnaeus, 1758). This Maori instrument was given to a delegation of the municipality of Grootegast that in 2017 payed a visit to New Zealand in commemoration of 375 years of Tasman's discovery of Van Diemensland, later on named Tasmania, and his voyage to New Zealand and Tonga. This type of horn is considered to have played a role in the first confrontation between Tasman's ships and Maori people in the South Pacific.

Fig. 1. De schelptrompet in het Abel Tasman Museum te Lutjegast. Foto Karel Essink.

Inleiding

Regelmatig ontvang ik de digitale nieuwsbrief 'Erfgoedloper' van Erfgoedpartners uit Groningen. Dit is de provinciale steuninstelling voor musea, molens, borgen, orgels, erfgoededucatie, archeologie en publiek in de provincie Groningen. In Erfgoedloper 154 (2 maart 2018) stond een foto van een kunstig bewerkte schelp. Navraag leerde dat dit een object was uit de collectie van het Abel Tasman Museum in Lutjegast (gemeente Grootegast). Daar maakte ik later zelf een foto (fig. 1). Het museum richt zich op het leven en de reizen van de wereldberoemde zeevaarder-ontdekkingsreiziger Abel Tasman, zijn geboorteregio en de culturen van de eilanden die hij bezocht.

Abel Tasman

Abel Janszoon Tasman werd in 1603 geboren in Lutjegast. Door de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) werd hij vanaf 1639 meerdere keren op expeditie gestuurd in Oost-Indië. Vanaf 1636 woonde hij met vrouw en dochter in Batavia. In 1642

zette Tasman, als eerste Europese ontdekkingsreiziger, voet aan wal in wat nu Tasmanië heet. Zelf gaf hij het toen de naam Van Diemensland. In 1644 leidde Tasman een tweede expeditie, op zoek naar een mogelijke doorgang tussen Nieuw-Guinea en het al bekende Zuidland (Australië). Tasman bracht daarbij een groot deel van de noordkust van Australië in kaart. In 1648 kreeg hij, tegen het einde van de oorlog met Spanje, de opdracht om het zilverchip dat de Spanjaarden elk jaar vanuit Amerika naar de Filippijnen stuurden aan te vallen en de lading te veroveren. In 1652 nam hij ontslag bij de VOC. In 1659 overleed hij te Lutjegast.

In december 2017 reisde een delegatie van de gemeente Grootegast naar Australië en Nieuw-Zeeland om de ontdekkingsreis van Abel Tasman te herdenken. Onderdeel van deze missie was een bezoek aan de National Library te Canberra, Australië, dat in het bezit is van een familieportret uit 1637 van Abel Tasman en zijn vrouw en dochtertje. Het schilderij werd tijdelijk naar

Nederland gehaald en tot 7 januari 2019 tentoongesteld in het Noordelijk Scheepvaart Museum te Groningen (Knol, 2018).

Musici aan boord

Naast Tasmanië kwam Tasman ook in Nieuw-Zeeland, Tonga (Tongatapu) en andere eilanden in de zuidelijke Pacific. Tijdens zijn reizen in 1642-1643 nam Abel Tasman op zijn schip een aantal musici mee. Deze musici speelden een belangrijke rol in het leggen van contact met de bewoners van onder andere de Tonga eilanden. Tax (2000) noemt de pūtātara's van de Maori van Nieuw-Zeeland oorlogstrompetten.

Trompethoorn

Tijdens het hierboven genoemde bezoek van de delegatie uit Grootegast kreeg men een recent door een lokale bouw (Brian Flintoff) vervaardigde trompethoorn mee. Dit object is nu onderdeel van de collectie van het Abel Tasman Museum (fig. 1). De trompethoorn in dit museum, ook wel schelptrompet (pūtātara) genoemd, is naar alle waarschijnlijkheid gemaakt van een *Tutufa bubo* (Linnaeus, 1758); in het Engels 'Giant frog shell'.

Op de website van het Nationaal Museum van Nieuw-Zeeland "Te Papa Tongarewa" in Wellington staat een vijftiental pūtātara's afgebeeld. In de meeste gevallen zijn deze gemaakt van *Charonia lampas*, in twee gevallen van *Charonia tritonis*. Deze laatste soort komt thans in Nieuw-Zeeland vrijwel niet voor, maar is vroeger kennelijk wel voor de vervaardiging van pūtātara's gebruikt. Geen van de afgebeelde historische pūtātara's is echter gemaakt van *Tutufa bubo*. Wellicht is voor de recent gemaakte pūtātara die zich in het Abel Tasman Museum bevindt, gekozen voor een schelp van *Tutufa bubo* vanwege de grotere beschikbaarheid. *Charonia tritonis* moet in Nieuw-Zeeland als bedreigde diersoort worden beschouwd; de talrijkheid van *Charonia tritonis* in Nieuw-Zeeland is moeilijk na te gaan. Bovendien speelt hier de naamgevingsproblematiek parten. In WoRMS zijn veel (onder)soorten gesynonymiseerd; door Beu (1970) werden diverse geografische ondersoorten en talloze synoniemen voor het genus *Charonia* opgesomd.

Vermoed wordt dat dit soort horens door de Maori op de eilanden die Tasman aandede werden gebruikt als uitdaging of zelfs als oorlogsverklaring aan de expeditie van Abel Tasman. Tasman interpreteerde dit signaal foutief door vanaf zijn schip met trompetgeschal te reageren. Toen hij de volgende dag een roeiboort naar het strand stuurde werd de bemanning door de Maori aangevallen en een deel ervan gedood (Meirik, zonder jaartal; Hulshoff, 2018).

Tasman zelf beschreef de pūtātara als: "een Instrument, twelk geluit gaf als een der Moren Trompetten". De combinatie van schelp en hout in de pūtātara verbindt Tāne en Tangaroa, de machtige goden van respectievelijk de Aarde en het Zeeleven. Het geeft hiermee volgens Flinthoff (2004) het belang aan van het geven van een zoenoffer. Nunns & Thomas (2014) zijn evenwel van mening dat het bij de confrontatie tussen Tasman en de Maori gebruikte instrument niet een pūtātara was, maar veeleer een pūkaea, een lange houten trompet. Volgens de oude tekst van Tasman kwam het geluid in ieder geval overeen met dat van een trompet.

Schelpen als muziekinstrument

Veel schelpensoorten werden ooit (en ook nu nog?) wereldwijd als muziekinstrument gebruikt. In 2000 publiceerde Tax al een informatief overzicht van het gebruik van allerhande schelpensoorten als muziekinstrument. Dezelfde auteur publiceerde een jaar later nog een artikel, dat handelt over schelptrompetten uit India, Tibet, China, Japan en Israel (Tax, 2001). En zeer onlangs verschenen een kort artikel en een uitgebreid boek over schelptrompetten. Sommige daarvan werden distaal, andere lateraal aangeblazen (Hulshoff, 2018; Montagu, 2018). Graag verwijs ik de geïnteresseerde lezers naar deze artikelen, die merendeels op internet te vinden zijn.

Dankwoord

Graag bedank ik Jeroen Goud, curator Mollusca bij Naturalis Biodiversity Center, Leiden, voor zijn commentaar betreffende de naamgeving en het voorkomen van schelpen waarvan pūtātara's zijn gemaakt.

Bronnen

- ABEL TASMAN MUSEUM, Lutjegast. Zie: <https://tasman375.groningen.nl/>.
- BEU, A.G., 1970. The mollusca of the genus *Charonia* (Family Cymatiidae). – Transactions of the Royal Society of New Zealand, Biological Sciences 11(16): 205-223.
- FLINTHOFF, B., 2004. Taonga Pūoro/Singing treasures: the musical instruments of the Maori. – Potton & Burton, Nelson, New Zealand.
- HULSHOFF, M., 2018. Schelptrompetten. – Tribale Kunst 6(3): 18-21.
- KNOL, E., 2018. Abel Jansz. Tasman uit Lutjegast. Stad & Lande 27(3): 10-13.
- MEIRIK, K., z.j. Misverstand loopt uit de hand. <https://tasman375.groningen.nl/reisverslagen/misverstand-loopt-uit-de-hand> (geraadpleegd 23-11-2018).
- MONTAGU, J., 2018. The conch horn. Shell trumpets of the world from prehistory to today. – Hataf Segol Publications. (zie: <http://www.jeremymontagu.co.uk/conch.pdf>).
- NUNNS, R. & A. THOMAS, 2014. Te ara pūoro: A journey into the world of Māori music. – Craig Potton Publishing, Nelson, New Zealand.
- TAX, C.J.H.M., 2000. Schelpen als muziekinstrument. – Spirula Mededelingenblad 47(3): 35-38. (zie: http://www.strandvondsten.nl/bibliotheek/vita_marina_magazine/Vita_Marina_41-47/spirula_47_3.pdf).
- TAX, C.J.H.M., 2001. Schelptrompetten in Azië. – Spirula 319: 39-42 (zie: <http://natuurtijdschriften.nl/download?type=document;docid=601508>).
- TE PAPA TONGAREWA. <https://collections.tepapa.govt.nz/search/putatara/results> (geraadpleegd 8 juni 2019)
- WoRMS World Register of Marine Species. <http://www.marine-species.org/> (geraadpleegd 8 juni 2019).

Adres van de auteur
karelessink@hetnet.nl